

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za filozofiju
Akademska godina 2018./2019.

Umjetnost kao sredstvo integracije:
Umjetnički angažman u suvremenim slučajevima migracija

Kolegij: Filozofija politike
Nositelj kolegija: doc. dr. sc. Neven Petrović
Suradnici na kolegiju: doc. dr. sc. Nebojša Zelić, doc. dr. sc. Ivan Cerovac
Mentor: doc. dr. sc. Nebojša Zelić
Studentica: Marija Jančec

U Rijeci, 2. srpnja 2019.

Uvod

Seminarski rad *Umjetnost kao sredstvo integracije: Umjetnički angažman u suvremenim slučajevima migracija* bavi se ulogom i utjecajima umjetnosti u socijalnim, političkim i kulturalnim sferama života kroz povijest i danas, te pojedinačnim slučajevima suvremenog stvaralaštva, promocije i izlaganja umjetničkih djela u muzejima i galerijama kao mjestima kulturne razmjene sa svrhom provođenja integracije migranata i promicanja jednakog uvažavanja kulturnih različitosti. U prvom dijelu raspravlja se o odnosu politike i umjetnosti, odnosno kroz nekolicinu primjera objašnjena je različita uloga koju umjetnost, kada se koristi kao propaganda (ili društveno angažirana), može imati u društvenim, političkim i aktivističkim aspektima života. U središnjem je dijelu predstavljena glavna teza: umjetnički angažman može se interpretirati kao jedno od sredstava integracije, stvaranja zajedničkog konteksta i međukulturalne komunikacije u slučajevima suvremenog izbjegličkog vala. Nadovezujući se na problematiku, objašnjena je polazišna točka rasprave, odnosno europska migrantska kriza koja je započela 2015. godine, a unutar tog konteksta diskutira se o umjetnosti kao načinu integracije etničkih manjina u suvremeno društvo. Treći dio eseja nastavlja se na aktualni, konkretni pristup navedenom problemu, obuhvaćanjem primjera umjetničkih izložbi održanih u gradu Rijeci, kao pokušaje integracije i jednakog uvažavanja različitih kulturnih identiteta. U posljednjem je poglavlju izveden zaključak o tome na koji se način umjetničko stvaralaštvo i muzejska djelatnost mogu iskoristiti kao jedan od načina razmjene kulturnih znanja u svrhu integracije migranata. Odnosno, kako i zašto mogu postati sredstva kojima se pojedinca ili skupine uklapa u nove sredine, dok se paralelno tome lokalno stanovništvo potiče na suosjećanje, prihvaćanje i prilagodbu.

Umjetnost kao propaganda

Još od razdoblja antike, umjetničko je stvaralaštvo bilo usko povezano s različitim političkim, religioznim i društvenim aspektima. Umjetnost kao propagandu koristili su različiti vladari, crkvene institucije i imućni aristokrati kao načine promocije, zastrašivanja, dokazivanja i općenitog utjecaja na svjetonazore šire javnosti.¹ Situacija se izmijenila

¹ Hrvatski jezični portal propagandu definira kao organizirano širenje usmenim ili pismenim putem (političkih, privrednih, vjerskih, poslovnih, umjetničkih itd.) ideja radi oblikovanja javnog mišljenja i ostvarenja planiranih ciljeva. (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, stranica posjećena 28. lipnja 2019.)

Prema Hrvatskoj enciklopediji, propaganda je poseban način prikazivanja poruka kojim se izravno utječe na stavove ili ponašanja većeg broja ljudi. Početkom 20. stoljeća, imala je neutralno značenje u smislu prenošenja informacija u bilo koju svrhu, a kasnije je termin poprimio negativno značenje, ponajviše zbog načina promidžbenog djelovanja totalitarnih režima. Za razliku od objektivnog informiranja ili stručne rasprave u kojoj različite strane svoja stajališta potkrjepljuju racionalnim argumentima, pozivajući se na činjenice, podatke,

promjenom paradigme koju donosi moderna umjetnost 20. stoljeća. Tada u središtu prestaje biti umjetničko djelo, a fokus prelazi na samog autora – umjetnika, koji stvaralaštvom izražava subjektivna psihološka stanja: nerijetko su to reakcije na aktualna događanja poput destabilizacije društva, krahova ideala, nezadovoljstva ekonomskim stanjima i drugih aspekata prouzročenih različitim promjenama i nestabilnostima u zajednici, poput kriza i ratova. U drugoj polovici istog stoljeća, pojavom post-modernizma, umjetnost postaje komunikacija kulture, i kao takva neodvojiva od svakodnevnog života. Suvremena umjetnost eklektičan je spoj svih tih aspekata, te stoga često predstavlja subjektivni odgovor pojedinca na aktualne probleme u različitim sferama ljudskog života i djelatnosti. Spektar uloge umjetnosti početkom 21. stoljeća proširuje se i mijenja: ona počinje obuhvaćati aktivizam, odnosno angažman usmjeren na promjene u društvu. Na taj se način koristi za poticanje ravnopravnosti i jednakosti, borbe za ljudska prava, promjene svijesti i svjetonazora, odnosno općenitog napretka pojedinca i skupine i integracije različitih spolnih, etničkih, nacionalnih i drugih manjina u širu zajednicu.

Martha C. Nussbaum u knjizi *Political Emotions* argumentira o tome da politika ne bi trebala biti odvojena od umjetnosti, odnosno da bi se upravo umjetnost trebala koristiti za širenje emocija poput suosjećanja i tolerancije, nadilaženja u široj zajednici prisutnih osjećaja odbojnosti prema određenim ljudima različitih nacionalnih, religijskih, kulturnih i drugih identiteta, kao i boljeg shvaćanja političkih i društvenih uloga. Raspravlja o tome koliko je umjetnost povezana s politikom, još od doba antike, kada se tragičnim i komičnim dramama apeliralo na emocije gledatelja, drugim riječima pobuđivalo snažne emocionalne reakcije publike. One se nisu smatrale protivnima ideji demokracije temeljene na deliberaciji i argumentaciji. Upravo suprotno, bile su ključne za različite političke diskusije.²

Što se tiče suvremenih zajednica, Nussbaum smatra da se one trebaju nositi sa prisutnim emocijama poput zajedničke patnje na načine koji ne slamaju težnje i šire suosjećanje od lokalnog prema generalnom na prikladne načine. Iako danas nacije možda i ne mogu koristiti dramatične festivale i na njima okupljati veliki broj građana, kao što su to činili Atenjani u razdoblju Antike, ipak mogu pokušati shvatiti ulogu politike i naći svoje vlastite analogije, koristeći druge načine umjetničkog stvaralaštva i izražavanja, poput političke retorike, javno

složene analize ili opće teorijske sudove, promidžba se služi uvjeravanjem na iracionalnoj osnovi, pozivajući se najčešće na emocije, predrasude ili stereotipove, pri čemu se činjenice prikazuju jednostrano ili se krivotvore, dok se složene pojave opisuju krajnje pojednostavljeno.

(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50644>, stranica posjećena 28. lipnja 2019.)

² Nussbaum, 2013, 260.

sponzorirane vizualne umjetnosti, zajedničkog dizajniranja javnih parkova i spomenika, javnih rasprava o knjigama i drugo.³

Problem koji se javlja u povezanosti politike i umjetnosti jest korištenje umjetnosti kao propagande u negativnom smislu. Nussbaum navodi da se umjetnošću mogu u široj zajednici prikazati za političko razmišljanje i međuljudske odnose ključni osjećaji poput samilosti – osjećaja koji se može pobuđivati kroz tri elementa, odnosno tri stavke o kojima se želi promatrača potaknuti na razmišljanja: (1) o tome da je patnja stvarna i značajna, (2) o tome da osoba koja pati nije glavni krivac, odnosno uzrok svoje vlastite patnje, (3) o tome da je patnja, u gotovo svim slučajevima, ono što se može dogoditi svakome u životu, i onome koji trenutno pati, i onome koji je „promatrač“ njegove patnje – što znači da je patnja razlog zabrinutosti svake osobe.⁴ Međutim, brojni primjeri iz prošlosti svjedoče upravo suprotnom: korištenju umjetnosti za pobuđivanje mržnje, neprihvatanja i superiornosti. Takva se negativna konotacija umjetnosti korištene u političkoj propagandi najčešće povezuje s totalitarnim režimima, kao što su fašizam, nacizam i boljševizam.

Jedan od značajnijih primjera korištenja dostupnog, popularnog i sveprisutnog umjetničkog medija – filma – za promicanje superiornosti jednog naroda nad drugim jest *Vječni Židov (Der Ewige Jude)*, snimljen 1940. u Poljskoj. Taj antisemitski uradak nacističke njemačke propagande, predstavljen kao dokumentarac, snimljen je po nalogu tadašnjeg Reichova ministra narodnog prosvjedenja i propagande, nacista Josepha Goebbelsa (režija Fritz Hippler, scenarij Eberhard Taubert, narator glumac Harry Giese). Montiran je od igranih i dokumentarnih snimaka s materijalima snimljenima nedugo nakon nacističke okupacije Poljske. Nacisti su Židove zatvarali u prenapučena geta, a potom su ih, izgladnjele i bolesne, fotografirali kako bi „ilustrirali“ njihove sub-humane osobine. Film se smatra korakom koji prethodi putu do Holokausta.⁵

S druge strane, brojni primjeri svjedoče i o tome da umjetnost može u velikoj mjeri pomoći u približavanju ideologija i problema široj javnosti – ne samo neprekidnim osvješćivanjem kroz različite medije i promocije, već i interaktivnim uključivanjem promatrača u kojem se pobuđuju osjećaji za nepravdu i težnju za promjenom. Jedan od najpoznatijih primjera je feministička umjetnost, povezana s feminističkim pokretom 1960-ih

³ Nussbaum, 2013, 261.

⁴ Nussbaum, 2013, 262.

⁵ World War II Today (<http://ww2today.com/28th-november-1940-nazi-film-the-eternal-jew-is-released>, stranica posjećena: 28. lipnja 2019.)

i 1970-ih, koja je ostala prisutna u umjetničkoj i javnoj sferi sve do danas. Mary Beth Edelson autorica je litografije iz 1972. *Neke živuće ženske umjetnice/Posljednja večera (Some Living Women Artists/Last Supper)* u kojoj je, koristeći poznatu zidnu sliku *Posljednje večere* Leonarda Da Vincija kao temelj za svoj kolaž, originalni prikaz izmijenila zalijepivši na glave muškaraca glave žena – značajnih umjetnica. Krista je prekrila fotografijom Georgije O' Keeffe. Djelo je izazov jednoj od brojnih ikona povijesti umjetnosti koje prikazuju isključivo muškarce, ali i isticanje podređenosti žena veoma prisutno u religiji. Postalo je svjetski poznato kao ikona feminističke umjetnosti i kao takvo učvrstilo temelje pokreta kojem je jedan od ciljeva ukazivanje odsustva žena u brojnim povijesnim dokumentima.⁶

Iako je jedan primjer korišten za promicanje mržnje, a drugi ravnopravnosti – oba svjedoče o jačini umjetničkih djela, kako zbog njihove sveprisutnosti, tako i poruke koju prenose, u pokušajima izmjene svjetonazora, poticanja na razmišljanje i promjene, pobuđivanja osjećaja i pozivanja promatrača u svijet ideologija koje zastupaju.

Europska migracijska kriza

Europska migracijska kriza naziv je za suvremeni izbjeglički val koji je započeo 2015. godine, u kojem se preko Sredozemnog mora i jugoistočne Europe prema zemljama Europske unije kretao i dalje kreće veliki broj izbjeglica. Izbjeglice uglavnom dolaze iz ratom zahvaćenih i ekonomski slabo razvijenih afričkih i azijskih zemalja, najčešće Sirije, Iraka i Afganistana. Kreću se najčešće prema velikim zapadno-europskim zemljama, poput Njemačke, a na svom putu prelaze i takozvanu balkansku rutu koja uključuje i Hrvatsku. Prolazak kroz Hrvatsku započeo je u rujnu 2015. godine, nakon što je Mađarska migrantima zatvorila svoju granicu sa Srbijom, a trajao je do travnja 2016. godine kada cijela Europska unija, pa tako i Hrvatska, zatvara svoje granice za prolazak migranata.⁷

Europska migracijska kriza pokazala je, ne samo u Hrvatskoj, već i u ostalim europskim zemljama, veliku slabost integracijskih politika i pokrenula brojne rasprave o migracijama, izbjeglicama, integraciji i srodnim temama. U obrani nepripravnosti vidljive u radu koji se provodi s malim brojem postojećih tražitelja azila u Hrvatskoj kojima je odobren azil, najčešće se poziva na argument da je Hrvatska bila samo dio Balkanske rute, odnosno zemlja prolaska

⁶ MoMA (<https://www.moma.org/collection/works/117141>, stranica posjećena 30. lipnja 2019.)

⁷ Lišnić, 2016, 149.

prema drugim zemljama Europske unije. Neovisno o tome, Hrvatska bi, kao i sve ostale zemlje, trebala imati razvijenu integracijsku politiku u pripravnosti.

Umjetnost kao sredstvo integracije

Integraciju se definira kao proces uključivanja i prihvaćanja migranata u glavne institucije, odnose i položaje u društvu primitka, ali i kao posljedicu racionalnih odgovora aktera na društveno okruženje. Odnosi se na dvosmjerni proces prilagodbe između migranata i društva primitka. Najnoviji pristupi predlažu i uključivanje zemlje porijekla migranata, zbog čega integracija postaje trosmjerni proces.⁸ Kako bi se izbjeglo multikulturalno nerazumijevanje i nesnošljivost zbog različitosti kultura migranata i domicilnog društva, potrebno je da prođu kroz obostrani proces prilagodbe.⁹ Integracija migranata u društvo primitka je važna kako bi se stvorilo učinkovito okruženje jednakih mogućnosti u kojem svaka jedinka ima pravo i pristup različitim resursima, edukaciji, zapošljavanju, zdravstvenoj njezi i drugom. Značajna je u stvaranju koherentnog društva, ispunjenog razumijevanjem, prihvaćanjem, komunikacijom i povjerenjem među članovima.¹⁰

David Miller u knjizi *Strangers in Our Midst (The Political Philosophy of Immigration)* predlaže podjelu dimenzija integracije na: (1) *društvenu*, (2) *građansku* i (3) *kulturalnu*. Društvenu opisuje kao obrazac ponašanja: ljudi koji žive na određenom mjestu, društveni su integrirani do te mjere da međusobno redovito stupaju u interakciju jedni s drugima u različitim društvenim kontekstima. U procesu društvene integracije migranata u društvo primitka, nije dovoljno to da ljudi žive u istom mjestu, ako su unutar tog mjesta podijeljeni u različite društvene jedinice (na primjer ako u školama učenici drugačijih rasa pohađaju različita predavanja od ostalih). Nadalje, ako i participiraju u istim društvenim jedinicama, institucijama ili udrugama, način na koji stupaju u interakciju jedni s drugima podjednako je važan: u socijalnu integraciju trebaju biti uključene kooperacija, povjerenje, dobrodošlica, osjećaj pripadanja i slično. Prema tome, kako bi se postigla potpuna društvena integracija, potrebno je stvoriti bogati obrazac socijalnih interakcija prožetih prijateljskim odnosom međusobne tolerancije i poštovanja između svih jednakih članova. Građansku interakciju definira kao zajednicu ljudi koji dijele iste principe i norme koji vode njihov politički i društveni život. U takvoj integraciji nije dovoljno samo to da se ljudi opredijele za određeni način vladavine, već je potrebno i to da ga razumiju kako bi se mogli ponašati u skladu s time. Navodi da je

⁸ Gregurović, S. et. al., 2016., 2.

⁹ Lišnić, 2016, 149.

¹⁰ Miller, 134.

zdravorazumski da će društvena integracija voditi prema građanskoj, budući da se ljudi, kada stupaju u regularne kontakte jedni s drugima, najčešće prilagode tuđim ponašanjima, i zajednički pronalaze efikasna pravila i norme koje će voditi društvo. Kulturalna integracija, prema Milleru, znači to da zajednica dijeli zajedničku kulturu, odnosno kulturni identitet, koji može uključivati različite zajedničke ukuse (prema primjerice umjetnosti) ili pak identifikaciju sa zajedničkom religijom, nacijom, gradom i slično.¹¹

Miller navodi da je kulturalna integracija kontroverznija, nejasnija i upitnija od prve dvije, zbog toga što je upitno ima li država ikakva prava pokušati poticati ili prisiliti migrante da se kulturno integriraju s domaćim stanovništvom koje, iako nije kulturalni monolit, vjerojatno unutar sebe ima podijele prema društvenim klasama, regijama, religiji i slično.¹² Argument protiv kulturalne integracije je dvojak: prvo, ona je opresivna jer uključuje poticanje ili prisiljavanje ljudi da napuste vlastitu kulturnu matricu da bi se asimilirali s tuđom, što krši temeljno ljudsko pravo da bi svi trebali biti slobodni slijediti vlastiti put u biranju vjere, ukusa i vrijednosti, sve dok ne gaze tuđu jednaku slobodu. Drugo, to je nepotrebno, iz razloga što se migranti mogu integrirati civilno, i do neke mjere društveno, na dovoljnoj razini da se stvore društvene veze potrebne za djelotvorno funkcioniranje demokratskog stanja i izbjegavanje sukoba.¹³

Iz tog bi razloga država, umjesto kulturalne integracije, trebala težiti multikulturalnosti, odnosno poticanju poštovanja prema drugačijim kulturama, na način da se nastoji stvoriti okolina u kojoj različite kulture mogu koegzistirati i razvijati se.

Miller to dalje objašnjava na ovaj način:

“Na jednoj strani nalazi se kultura šireg društva, izražena u njihovom jeziku, njihovim simbolima i njihovim institucijama: oni moraju biti zajedničko vlasništvo, budući da može postojati samo jedna nacionalna zastava ili jedno nacionalno zakonodavno tijelo. S druge strane, postoji i prostor za različite forme privatnih kultura – drugačije religije, drugačiji oblici umjetnosti i književnosti, drugačije kuhinje. Multikulturalizam je stvar pokazivanja poštovanja prema, ili čak slavljenja, tih različitosti.”¹⁴

¹¹ Miller, 2016, 132.

¹² Miller, 2013, 132.

¹³ Miller, 2013, 141.

¹⁴ Miller, 2013, 142. (Sve citate s engleskog prevela autorica seminarskog rada.)

Iz toga slijedi da upravo umjetnost kroz angažman i institucije može u velikoj mjeri doprinijeti prvoj i drugoj razini integraciji migranata u društvo primitka. Prema društvenoj integraciji, potrebno je stvoriti obrazac socijalnih interakcija temeljenih na međusobnoj toleranciji, poštovanju i jednakosti svih članova, a ona kao takva vodi prema građanskoj, budući da ljudi se ljudi redovitim stupanjem u kontakte unutar različitih društvenih obrazaca najčešće prilagođavaju tuđim ponašanjima i zajednički pronalaze pravila i norme koje će voditi društvo. Stoga, iz razloga što se stvaranje obrazaca socijalnih interakcija može povezati s kulturalnom dimenzijom integracije, ona tu igra veoma važnu ulogu, ali ona mora biti temeljena na poticanju poštovanja i prihvaćanja drugih kultura, a ne na prisiljavanju promjene identiteta migranata kako bi se integrirali u društvo primitka. Odnosno, stvaranjem obrazaca umjetničkog tipa, kao što su različiti muzeji, izložbe, događanja ili radionice, dogodilo bi se to da bi ljudi zajednički pristupali njima, čime bi se jednako poticao napredak svih triju dimenzija koje su ključne u procesu međusobne prilagodbe migranata i njihove nove zajednice. Uz to, različiti umjetnički programi mogu biti koncipirani upravo na načine koji će poticati multikulturalnost, odnosno učenje o drugim kulturama kroz prihvaćanje i poštivanje drugačijih identiteta.

Primjerice, u muzeju se kulturalna razina integracije može postizati programima u kojima migranti mogu prakticirati i predstavljati svoje kulturno nasljeđe, izlaganjem različitih povijesnih, umjetničkih i uporabnih predmeta, umjetničkih djela i drugih artefakata koji na neki način predstavljaju njihovu kulturu. Nadalje, muzej u integraciji može pomoći informirajući posjetitelje o pravima migranata i mogućnostima ostvarivanja tih prava i ukazivajući na nedostatke u zakonskim odredbama. U različitim radionicama i događanjima dvije se kulture mogu spajati na razini zajedničkog upoznavanja kroz učenje i kreativno izražavanje. Takvim se pristupom senzibilizira lokalno stanovništvo i stvara prostor za djelovanje u smjeru pomoći i solidarizacije.¹⁵

Kao što je navedeno ranije, postoje brojni primjeri umjetničke aktivnosti koji uključuju umjetnička djela u cijelom spektru od književne, vizualne, filmske i svih ostalih grana stvaralaštva, a zatim i izložbe, muzeje, pokrete, okupljanja i druge komponente, koji svjedoče o jačini utjecaja koje umjetnost može imati na pojedinca i zajednicu. Iz toga proizlazi da bi umjetnički angažman mogao i trebao biti jedan od zastupljenijih načina integracije migranata

¹⁵ Lišnić, 2016, 159.

u društvo u koje dolaze, odnosno da bi se javni i pristupačni muzejsko – galerijski prostori trebali iskoristiti kao sredstva za integraciju i promicanje promjena i napretka.

Aktualni problemi povezani s integracijom migranata u zemlje Europske unije, pa tako i Hrvatsku, najčešće su povezani sa ksenofobijom i diskriminacijom prema migrantima od strane društva primitka, ali i društva država kroz koje migranti samo prolaze na putu. Takvi stavovi netrpeljivosti rezultiraju brojnim sukobima, nasiljem i zločinima, kao i općenitim narušavanjem sigurnosti unutar brojnih europskih zemalja. Migrantima se često zabranjuje kretanje izvan kampova, smanjuju im se prava zaposlenika, negiraju mogućnosti izražavanja religioznog identiteta, a vlade u društvima primitka često im ne žele omogućiti identifikacijske dokumente koji su potrebni za dobivanje zdravstvene njege i prijavljivanja za posao. Najčešće su takvi oblici diskriminacije proizlazili iz straha da će migranti preuzeti poslove koje bi mogli i žele obavljati ljudi domicilnog društva, kao i iz straha prema nepoznatom, odnosno mržnje povezane sa prihvaćanjem drugačijih ljudi (u pogledu boje kože, religije, pripadnosti i drugih identiteta).¹⁶

Nussbaum, analizirajući različite vrste umjetnosti, od antičkih grčkih drama do suvremenih bolivudskih filmova, nastoji pokazati na koji način umjetnost i kultura mogu pomoći u suočavanju s različitim negativnim osjećajima u društvu, ali i poticanju pozitivnih emocija, kao što su prihvaćanje i razumijevanje drugih ljudskih bića i poticanje ljubavi prema različitostima. Umjetnost ima moć dati ljudima uvid koji ih povezuje sa stvarnošću njihove patnje, ali i onoga što čine drugima, može im pomoći u tome da prihvate druge u potpunosti, da se odmaknu od fizičkog gađanja prema različitostima koje često može rezultirati u agresiji i sukobima (što pokazuju i primjeri iz suvremene migracijske krize), može poticati empatiju i suosjećanje i neprestano dokazivati ljudima da su svi jednaka ljudska bića, neovisno o klasama, rasama, spolu i drugim identitetima.¹⁷ Također, ona može otvoriti promišljanja o pitanjima krivnje, odgovornosti i mogućnosti da se nešto promijeni i na taj način oblikovati društvo koje će pomagati onima kojima je to potrebno, prihvaćati ih odvojeno od njihovih individualnosti, i omogućiti im dostojanstvo svakog ljudskog bića. Nussbaum također navodi i da je pozivanje na empatiju naglašavanjem tuđe patnje i ranjivosti snažan je alat u prevladavanju segmentacija u društvu jer iako u određenom trenutku privilegirani ljudi imaju mogućnosti koje se veoma razlikuju od onih koje imaju manje privilegirani, kroz različite vrste umjetnosti, isticanjem

¹⁶ Xenophobia and Discrimination against Refugees and Migrants in Europe, 2018, 1.

¹⁷ Nussbaum, 2013, 262.

tragedija, ali i samim prisustvom takvih ideja, podsjeća se javnost na to da je patnja zajednička i da se u teškim životnim okolnostima može naći svaka osoba.¹⁸

„Za preživljavanje velike tragedije potrebna je ljubav. Poštovanje prema ljudskom dostojanstvu je važno, ali ako se od ljudi traži da zacjeljuju jedni drugima rane nakon velikih katastrofa, potreban im je neki jači razlog. Treba ih pokretati ljubav prema drugima i prema zajedničkom pothvatima.“¹⁹

Umjetnost i umjetnička djela mogu se dakle koristiti u suzbijanju ksenofobije i diskriminacije koje su trenutno izražene prema migrantima od strana društva primitka. To se može napraviti upravo poticanjem emocija koje navodi Nussbaum, a to su empatija, suosjećanje i tolerancija, kao i suočavanje i savladavanje emocija gađenja prema ljudima različitih identiteta. Na taj bi se način moglo pomoći u oblikovanju društva koje prihvaća različitosti i odnosi se prema njima s poštovanjem i ljubavlju.

U slučaju europske migracijske krize, odnosno integracije izbjeglica u zajednicu (bilo u Hrvatskoj ili u nekoj drugoj europskoj zemlji), umjetnost bi se mogla za tu svrhu iskoristiti na različite načine. Jedan od njih je ideja muzeja migracija koji bi istodobno obuhvaćao povijesne predmete vezane uz migracije lokalnog stanovništva i one vezane uz migraciju izbjeglica koje se nastoji uklopiti u društvo. Na taj bi se način direktno apeliralo na emocije posjetitelja koji bi, vezan uz prošlost vlastitog naroda i primjere migracije svojih predaka, empatiju razvio i prema trenutnim slučajevima lutanja usmjerenih prema traženju novih početaka. Kako navodi Lišnić, glavni koncepti muzeja su sjećanje, lokalnost, pripadanje, identitet, povijest i suvremenost. Na tim konceptima treba temeljiti ulogu suvremenog muzeja kao mjesta promoviranja kulturne različitosti i uspostave dijaloga usredotočenog na jednakost i heterogenost prikaza muzejskih objekata koji se interpretiraju u muzeju.²⁰ Muzej je dobar način stvaranja zajedničkog identiteta i iz razloga što nudi brojne dodatne sadržaje, od edukativnih radionica do filmskih večeri. Stoga bi bio idealno mjesto za izgradnju tolerancije i osjećaja jednakosti kod djece i učenika. Nadalje, u svojim bi programima pozivao na zajednička okupljanja koja bi bila otvorena svim ljudima, neovisno o njihovom identitetu. Osim muzeja, dobar način poticanja na jednakost kulturnih različitosti su i izložbe posvećene upravo „bijegu“, odnosno migracijama. Njihova je prednost što mogu uključivati raznolika umjetnička djela čiji autori mogu biti umjetnici iz svih zemalja svijeta, čime se automatski na

¹⁸ Nussbaum, 2013, 265.

¹⁹ Nussbaum, 2013, 281.

²⁰ Lišnić, 2016, 151.

nekoj razini izjednačuju svi ljudi bez obzira na njihovu rasu, spol, nacionalnost i drugo. Nadalje, izložbe mogu putovati pa se isti postav može prikazati u različitim mjestima diljem određenih država, ali i izvan njih, na taj način pozivajući širu javnost na promišljanja o multikulturalnosti, identitetu, problemima drugih ljudi i slično. Uz muzeje i izložbe, potrebno je spomenuti i angažiranu umjetnost, koja je fokusirana upravo na aktualne probleme društva, te kroz različite projekte nastoji osvijestiti zajednicu i potaknuti na promjene unutar nje. Ona često uključuje upravo pripadnike marginalnih skupina, a omogućava da se njihov glas snažnije i češće čuje.

Umjetnički angažman u suvremenim slučajevima migracija

Fenomen migracije u umjetničkim radovima i projektima bio je tema mnogobrojnih izložbi diljem Europe. Interes za temu u proteklih se nekoliko godina povećao zbog političkih i ratnih okolnosti u kojima se veliki dio stanovništva Bliskog Istoka usmjerio prema Zapadnoj Europi. Rezultat toga je podizanje svijesti o problematizaciji aktualne situacije i osmišljavanju novih strategija djelovanja u mijenjaju stvarnosti, što se u području umjetnosti proširilo kroz mnogobrojne projekte koji su se u umjetničkim institucijama i izvan njih realizirali u suradnji s umjetnicima, aktivistima i migrantima.²¹

Što se tiče svjetske umjetničke scene, jedan od najznačajnijih predstavnika fokusiranih na probleme migracija kineski je suvremeni umjetnika i aktivist Ai Weiwei. U 2017. predstavljen je njegov film *Human Flow*, dokumentarac o suvremenoj globalnoj migrantskoj krizi. Film prikazuje scene iz 23 zemlje svijeta i donosi priče o potrazi za sigurnošću, skloništem i ljudskim pravima, a nastaje kao kritika globalnog društva koje bi se trebalo odmaknuti od straha, izolacije i interesa usmjerenog prema sebi samima, i odabrati put prema otvorenosti, slobodi i poštovanju ljudskosti.²² Iste godine, Ai Weiwei pokrenuo je i projekt u kojem je izložio više od 300 instalacija u gradu New York, baziranih na konceptu ograda i granica. Rad je nastao kao kritika anti-migrantskom nacionalizmu zastupljenom u današnjem društvu i podjelama koje odvajaju ljude prema boji, rasi, religiji i nacionalnosti.²³ Oba rada izazvala su burne reakcije u svijetu umjetnosti, ali i među širom publikom.

Primjeri potkrjepljuju ono o čemu govori Nussbaum; da umjetnost može poticati snažne emocionalne javne emocije koje služe kao inputi za političke diskusije i bolje razumijevanje

²¹ Broun, 2016.

²² Human Flow (<https://www.humanflow.com/synopsis/>, stranica posjećena 7.7.2019.)

²³ The Guardian (<https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/oct/11/ai-weiwei-launches-controversial-public-art-project-focused-on-immigration>, stranica posjećena 7.7.2019.)

političkih i društvenih problema. Oni također mogu služiti kao alati u prevladavanju segmentacija u društvu jer apeliraju na ljudsku empatiju naglašavanjem tuđe patnje i ranjivosti. Iako u određenom trenutku privilegirani ljudi imaju mogućnosti koje se veoma razlikuju od onih koje imaju manje privilegirani, kroz umjetnost vrste, isticanjem tragedija, ali i samim prisustvom takvih ideja, podsjeća se javnost na to da je patnja zajednička i da se u teškim životnim okolnostima može naći svaka osoba.²⁴

U gradu Rijeci, od početka europske migracijske krize 2015. godine, održalo se nekoliko umjetničkih izložbi koje su bile usmjerene na suvremeno pristizanje masa izbjeglica u Europsku uniju. Grad je sudjelovao u europskom projektu *Risk Change*, koji se bavi pravima čovjeka na migraciju. Unutar tog projekta, održana je izložba *Bijeg*, održana u Muzeju moderne i suvremene umjetnosti, u razdoblju od 16. studenog 2018. do 1. veljače 2019. godine. U okviru teme seminarskog rada, ta je izložba značajna jer se bavi temom bijega u širokom rasponu te riječi, odnosno uključuje radove različitih sadržaja – od mitova i biblijskih predaja do realnih događaja kao što su današnje mase ljudi u pokretu bez sigurnog prolaza i zaklona. U sklopu izložbe, održane su i brojne radionice, a obilježen je i Međunarodni dan migranata različitim predavanjima o istraživanju fenomena migracija.²⁵ Nadalje, Rijeka je sudjelovala i na projektu *Tjedan IZBJEGLICAma*, u kojem organizacija civilnog društva za integraciju izbjeglica u hrvatsko društvo povodom obilježavanja Svjetskog dana izbjeglica 20. lipnja, organizira aktivnosti i događanja u različitim hrvatskim gradovima, s ciljem stvaranja uključivog društva koje uvažava različitosti. Unutar tog projekta, 17. lipnja .2016., u Omladinskom kulturnom centru Palachu, održana je izložba istraživačko-gastrološko-kulturnog projekta *Okus doma*. Eksperimentalni projekt temeljio se na razmjeni životnih priča te kulinarskog umijeća izbjeglica i ljudi iz Hrvatske i upoznavanju publike s kulturnim, običajnim i društvenim podrijetlom izbjeglica.²⁶

Zaključak

Jedan od načina suvremene i konkretne integracije migranata, ali i općenitog promicanja jednakosti kulturnih identiteta, je umjetnički angažman. On može obuhvaćati različite aspekte od stvaranja muzejskih postava posvećenih temama identiteta, migracije i pripadnosti do pojedinačnih umjetničkih djela i projekata, kojima se nastoji osvijestiti i

²⁴ Nussbaum, 2013, 265.

²⁵ MMSU (<http://mmsu.hr/dogadaji/bijeg/>, stranica posjećena 1.7.2019.)

²⁶ Drugo More (<http://drugo-more.hr/okus-doma-izlozba-i-kulinarsko-glazbena-promocija-knjige-prica-i-recepata/>, stranica posjećena 7.7.2019.)

potaknuti na probleme iseljništva koji zahvaćaju veliki broj ljudi, a koji su najčešće prouzročeni ratnim razaranja i gospodarskom nestabilnošću. Umjetnost je idealno sredstvo za poticanje razumijevanja i empatije, i širenja ideja o ideja o jednakosti i ravnopravnosti i stvaranja zajedničkog nacionalnog identiteta, budući da oduvijek ima moć pobuđivanja snažnih emocija u ljudima, a također je sveprisutna, pristupačna i omiljena u zajednici.

Popis literature

1. Lišnić, N. 2016. *Muzej kao sredstvo integracije migranata i promoviranja kulturne različitosti*. *Informatica museologica* 47: 146. - 164.
2. Miller, D. 2016. *Strangers in Our Midst. The Political Philosophy of Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
3. Nussbaum, M. C. 2013. *Political Emotions. Why Love Matter for Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
4. Gregurović, S. et al. 2016. *Integracija migranata u Europskoj Uniji s osvrtom na Hrvatsku: Strateška polazišta instituta za migracije i narodnosti*. Institut za migracije i narodnosti.
5. Broun, M. 2016. Migracija kroz umjetnost (<https://vizkultura.hr/migracija-kroz-umjetnost/>, stranica posjećena 2. srpnja 2019.)
6. Drugo More (<http://drugo-more.hr/okus-doma-izlozba-i-kulinarsko-glazbena-promocija-knjige-prica-i-recepata/>, stranica posjećena 7. lipnja 2019.)
7. Hrvatski jezični portal (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, stranica posjećena 28. lipnja 2019.)
8. Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50644>, stranica posjećena 28. lipnja 2019.)
9. Human Flow (<https://www.humanflow.com/synopsis/>, stranica posjećena 7. Srpnja 2019.)
10. MMSU (<http://mmsu.hr/dogadaji/bijeg/>, stranica posjećena 1.7.2019.)
11. MoMA (<https://www.moma.org/collection/works/117141>, stranica posjećena 30. lipnja 2019.)
12. The Guardian (<https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/oct/11/ai-weiwei-launches-controversial-public-art-project-focused-on-immigration>, stranica posjećena 7. srpnja 2019.)
13. World War II Today (<http://ww2today.com/28th-november-1940-nazi-film-the-eternal-jew-is-released>, stranica posjećena: 28. lipnja 2019.)
14. *Xenophobia and Discrimination against Refugees and Migrants in Europe*. Euro-Mediterranean Human Rights Monitor. 2018. (preuzeto s: <https://euromedmonitor.org/uploads/reports/Discrimination%20against%20Refugees%20en.pdf>)